

ZAMONAVIY DUNYODA ZAMONAVIY KOMPYUTERLAR VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIGA MUNOSABAT

Aimbetova Gulara Nurimbetovna katta o'qituvchi

Sagidullaeva Malika Abat qizi talaba

Nukus davlat texnika universiteti

Kalit so'zlar: kompyuter tashvishi, kompyuter va internetga qaramlik, kompyuterga munosabat, dasturlash, texnik vositalar, ta'lim, fobiya, ishqibozlik, xulqatvor, kognitiv komponentlar, raqamli hayot.

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat va insonlarning kompyuter va axborot texnologiyalariga bo'lgan munosabati ko'rib chiqiladi. Insonlarning axborot texnologiyalariga munosabati va ulardan o'quv va kasbiy faoliyatlarida foydalanishning ayrim jihatlari tahlil qilinadi.

Haqiqatda ham XXI asr - axborot texnologiyalari asri. Hozirgi kunda hayotimizda axborot texnologiyalari kiirib bormagan va kompyuterlar qo'llanilmagan soha qolmadi. Asr boshida turibmiz, demak, hali oldinda qancha yangidan-yangi texnologiyalarning yaratilishi va tadbiq etilishiga guvox bo'lamiz. Ulardan foydalanishni uddalash uchun foydalanuvchi maxsus axborot texnologiyasi sohasi bilimlariga ega bo'lmasada, har jabhada keng qo'llanadigan kompyuter dasturlarida ishlashni o'rganish barchadan talab etiladi.

Ta'lim sohasini olib qaraydigan bo'lsak, kompyuter kompyutergacha davrda bo'r va doska kabi zamonaviy ta'limning muhim atributiga aylandi va axborot texnologiyalari bilimi har bir foydalanuvchidan o'qish, yozish va hisoblash qobiliyati kabi muhim jihatlarni shakllantirish zarurligini talab qilmoqda. Bu ta'lim sohasida ham talabalarga, ham o'qituvchilariga tegishli. Kompyuterlarning ta'limga integratsiyalashuvi nisbatan qisqa tarixga ega. Jamiyatning ushbu sohasiga mamlakatimizda kompyuterlarni ommaviy joriy etish ko'pchilik rivojlanayotgan

mamlakatlarda bo'lgani kabi 1985-yilda boshlangan (taqqoslash uchun: Nigeriyada bu jarayon 1987-yilda hukumat tashabbusi bilan boshlangan).

R. Kristensen ko'pincha G. Knezek bilan birgalikda o'qituvchilarning munosabatini va texnologiyalarni integratsiyalash bosqichlarini o'lchash uchun parallel shakllarni ishlab chiqdi. Xususan, o'qituvchilarning kompyuterlarga munosabati (TAC) va o'qituvchilarning texnologiyalarga munosabati (TAT) vositalari, bular o'qitish texnologiyasi bilan bog'liq his-tuyg'ular (quvonch, ishonch, muhimlik) va foydalanish bosqichlarini (boshlovchidan innovatorgacha) baholash uchun mo'ljallangan keng qamrovli, ko'p o'lchovli so'rovlar bo'lib, ular iroda, ko'nikma, vosita (WST) modelining asosiy qismlarini tashkil etadi [1].

Kompyuterlashtirish samaradorligining pasayishiga ta'sir qiluvchi omillar orasida bir qator tadqiqotchilar kompyuter xavotirligi hodisasini ajratib ko'rsatadilar [2]. Kompyuter xavotirligi holatidagi xatti-harakatlar kompyuterdan foydalanishda haddan tashqari ehtiyotkorlik, EHM va informatikaga nisbatan salbiy fikrlar, kompyuterdan foydalanish vaqtini qisqartirishga urinish va hatto kompyuterlarning o'zidan va ular joylashgan joylardan qochish bilan tavsiflanadi [2]. Kompyuter bezovtaligi juda keng tarqalgan hodisa hisoblanib, bu bo'yicha talabalar va ishbiarmonlar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, foydalanuvchilarning 25 foizi "kuchsiz kompyuterofob"dan aziyat chekishi, 5 foizi esa keskin kompyuterofob va fiziologik reaksiyalarni (ko'ngil aynishi, bosh aylanishi, yuqori qon bosimi) "beradigan" darajada ekanligi ma'lum bo'lgan[2].

Bir qator tadqiqotchilar kompyuter xavotirligi uch komponentli tuzilishga ega ekanligini va xatti-harakatlar, hissiy va kognitiv komponentlarni o'z ichiga olishini ta'kidlashadi va kompyuter fobiyasining alomatlarini sanab o'tadi. Uning muallifi Timoti B. Jey fikriga ko'ra, kompyuter fobiyasi asosan texnologiyaga salbiy munosabat shaklida namoyon bo'ladi. U salbiy munosabat quyidagi shakllarda bo'lishini kuzatgan[2]:

- a) yangi texnologiyalar va hatto ular haqidagi fikrlarni eslatishga qarshilik;
- b) qo'rquv yoki tashvish, hatto fiziologik oqibatlarga olib kelishi mumkin;

c) dushmanlik yoki tajovuzkor fikrlar va harakatlar.

Kompyuter bezovtaligi va kompyuter fobiyasining boshqa ko‘rinishlari ham bo‘lishi mumkin, ularning namoyon bo‘lishi juda individualdir. Doronina O. V. ishida kompyuter bilan o‘zaro ta‘sir qilish holati nima uchun ba‘zi odamlar tomonidan hissiy jihatdan salbiy, stressli, boshqalari esa bunday emas, degan savolga javob berishga harakat qilindi. Xulq-atvordagi individual farqlar butun vaziyatni ham, uning alohida elementlarini ham, ularning munosabatlarini ham idrok etish, baholash, talqin qilish va ma‘no berishning individual usullaridagi farqlar bilan izohlanadi, degan xulosaga keladi[3].

Turli xil foydalanuvchilarga har xil darajada xos bo‘lgan kompyuter bezovtaligining bir nechta turlari mavjud (biror narsani buzish, buzish qo‘rquvi; nodonlik, qobiliyatsizlik hissi; texnologiya, matematika qo‘rquvi; o‘z sog‘lig‘i uchun qo‘rquv; yangi, notanish qo‘rquv; intellektual o‘zini o‘zi qadrlash uchun tahdid hissi, kompyuterga ishonchsizlik yoki haddan tashqari ishonchda namoyon bo‘ladi; vaqt etishmasligi hissi). Ko‘pincha tashvishning bir turi ustunlik qiladi, boshqalari esa noqulay holatga hamroh bo‘ladi va kuchaytiradi. Muallif kompyuter tashvishining sabablarini tahlil qildi va ularga muvofiq uning har xil turlarini nomladi, oldini olish va bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar berdi.

Hozirgi vaqtda kompyuter bezovtaligini o‘rganish davom etmoqda. Biroq, 80- yillarda tug‘ilgan avlod axborot texnologiyalari ta‘sir doiralarining kengayishi bilan birga o‘sib ulg‘ayganligi va kompyuterlarsiz dunyoni tasavvur qila olmasligi va axborot texnologiyalari yanada "do‘stona" bo‘lib qolganligi sababli, hozirgi vaqtda bu o‘zining avvalgi ahamiyatini yo‘qotganday ko‘rinadi. Sakkiz oy davomida kompyuterni o‘rganish jarayonida talabalarning hissiy holatini o‘rganish, Robin Kay bu holatni eng aniq bo‘lganini ta‘kidlaydi[4]. Boshqa his-tuyg‘ular (qo‘rquv, g‘azab, tashvish) kamdan-kam uchraydi, kompyuter bilimi ortishi bilan tashvish va g‘azab darajasi sezilarli darajada kamayishini ta‘kidlab o‘tadi.

Kompyuter xavotriligi bo‘yicha tadqiqot yo‘nalishi raqamli tsivilizatsiyaga qo‘shilishning majburiy ehtiyoji hisoblanib, (pensiya olish va bankomat orqali

to'lovlarni to'lash, shifokor bilan uchrashuvga yozilish, poezdga chipta bron qilish) shu tufayli kekxa odamlarning kompyuterga bo'lgan xavotirligini o'rganish ham muhim hisoblanadi. Hamma kekxa odamlar ham kompyuterdan qo'rqmaydi. Ko'pchilik kompyuterlar taqdim etayotgan imkoniyatlarga juda qiziqadi, yangi texnologiyalardan xabardor bo'lishni va zamonaviy hayotda ishtirok etishni xohlaydi. Biroq, M. Sonnenmoser fikriga ko'ra, ba'zi odamlar yangi axborot texnologiyalariga juda sekin o'rganadilar va hamma narsa hali ham kompyutersiz ishlagan vaqtdan afsuslanadilar[5].

"Kompyuterdan qo'rqqan odamlar o'z muammolari haqida bajonidil gapirmaydilar, chunki ular odatda jiddiy qabul qilinmaydi yoki tabassum qilmaydi", shuning uchun bu olimlar uchun jiddiy muammodir. Mamlakatimizda oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining o'rtacha yoshi pensiya yoshiga yaqinlashayotgani va professor-o'qituvchilarning o'rtacha yoshi allaqachon pensiya yoshiga yetganligi sababli, kompyuter xavotirligi muammosini qo'shimcha kasbiy ta'lim va universitet o'qituvchilarini tayyorlash va malakasini oshirish tizimidagi o'qituvchilar ham e'tiborga olishlari kerak. Ushbu yosh toifasidagi professor-o'qituvchilar uchun jiddiy psixologik yordam kerak.

Xavotir har doim insonning innovatsiyalarga shubha bilan qaraydigan tabiati tufayli mavjud bo'lganiga ishongan holda, ko'pchilik kiberfobiyaning to'liq yo'q qilish mumkin emas deb hisoblaydi, ammo ularning darajasini va ularni sezilarli darajada kamaytirish strategiyalarini aniqlash mumkin. Mishel Vayl va Larri Rozen fikrlariga ko'ra, odamlarni xavotir darajasiga ko'ra uch turga bo'lish mumkin[5]:

- **Noqulay foydalanuvchi:** kompyuterni juda yaxshi biladi, faqat yangi dasturlar bilan ishlashda yoki yangi ko'nikmalarga ega bo'lganda tashvish va xavotirni boshdan kechiradi. Qoida tariqasida, u o'z muammolarini mustaqil ravishda hal qiladi;
- **Kognitiv texnofobiya:** tashqi tomondan xotirjam, ammo o'ziga ishonchsizlikdan noqulaylikni boshdan kechirish, o'zining muvaffaqiyatsizligi

haqidagi kuchli his-tuyg'ularda ifodalanadi. O'quv jarayonida psixologik yordamga muhtoj;

- **Xavotirlangan texnofob:** kompyuterda ishlash jarayonida psixofiziologik darajada tashvish belgilari paydo bo'ladi: terlash, yurak urishi, bosh aylanishi, qon bosimi ortishi. Ushbu turdagi insonlar maxsus davolanishni va, ehtimol, psixologik tuzatishni talab qiladi.

Kompyuter xavotirligining bir qancha modellari mavjud. S. Chua, D. Chen va Vong fikriga ko'ra, bu hodisani "bir nuqtai nazardan to'liq tasvirlab bo'lmaydigan murakkab psixologik konstruksiya" sifatida tasniflash mumkin[2]. Ular kompyuter xavotirligining ta'rifini "takroriy o'lchovlar bilan o'zgartirilishi va o'lchanishi mumkin bo'lgan tashvish holati" sifatida umumlashtirdilar.

Kompyuterga qaramlik - bu kompyuterga bog'liqlik emas, balki u taqdim etadigan interaktiv faoliyat turlariga, shu jumladan Internet orqali muloqot, dasturlash, rolly o'yinlar, ijtimoiy tarmoqlarda muloqot va boshqalar bo'lishi mumkin. Bunday imkoniyatlar kundan-kunga kengayib bormoqda[6].

Internetga qaramlikni shakllantirishda qo'shimcha omillar ro'yxatining elementlarini sanab o'tgan Zanin D.S. masofaviy ta'limni nomlaydi. Masofaviy ta'lim va doimiy ravishda takomillashtirishga intilish axborotning maqsadga muvofiqligi bilan ajralib turadi; inson masofaviy ta'lim seminarlarida qatnashish, kasbiy faoliyat haqida ma'lumot to'plash orqali o'z malakasini oshirishga (shaxsiy rivojlanish) intiladi.

Kompyuter va axborot texnologiyalariga ijobiy munosabat ko'p jihatdan kompyuter vositachiligidagi faoliyat samaradorligini belgilaydi. Munosabatlar kontsepsiyasining umumiy qabul qilingan ta'rifi yo'q, natijada tadqiqotchilar ushbu murakkab hodisaning faqat ma'lum jihatlarini o'rganadilar. Insonning kompyuter va axborot texnologiyalari bilan o'zaro ta'siri natijasida kompyuterga bo'lgan munosabatini, kompyuter vositachiligidagi faoliyat uning individualligini namoyon qilish va rivojlantirishga qanday imkon berishiga qarab o'rganish eng maqbul yondashuv hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Christensen, R. Parallel Forms of Measuring Teachers' Attitudes toward computers / R. Christensen // Information Technology & Teacher Education (SITE)'s 9th International Conference, Washington, DC. 1998 ([http://courseweb.unt.edu/gknezek/studies/SITET AC/tsld001.htm](http://courseweb.unt.edu/gknezek/studies/SITET_AC/tsld001.htm)).
2. Jay, T. B. Computerphobia: What to do about it? / T. B. Jay // Educational Technology. – 1981. – January. – P. 47-48.
3. Доронина, О. В. Страх перед компьютером: природа, профилактика, преодоление / О. В. Доронина // Вопросы психологии. – 1993. – № 1. – С. 68-78.
4. Kay, R. Exploring the relationship between emotions and the acquisition of computer knowledge / R. Kay // Computers & Education. – 2008. – 50(4), P. 1269–83.
5. Sonnenmoser, M. Ein weit verbreitetes Phänomen / M. Sonnenmoser // Deutsches Ärzteblatt. – 2010. – H. 1, S. 32-33.
6. Aimbetova G.N., Karajanova A.A. Raqamli mahsulotlarni UX darajasi bo'yicha loyihalash. Xalqaro ilmiy anjuman. Toshkent. 2020y